

דרישבו

פרשת בהעלתך, תשע"ט, מספר 1322

הַנְּרוֹת / בַּמְנוֹרוֹת / בְּנֵי אֶהָרֶן / יַבְעִירוּ

אפרים חזן

כמה שאנו מברכים בערב "מעריב ערבים". הלכך מאן דמדכר ליה שפיר דמי לשתוקי (=לכן מי שמזכירו יפה להשתיקו).³

מתברר עם זאת, שלמרות טענה זו, קנתה לה ה"מאורה" מקום של כבוד במסגרת מערכת פיוטי היוצר, וברצף הזמן נעשתה לאחד הסוגים המרכזיים והאהובים. יש לציין כי רס"ג עצמו חיבר לא מעט פיוטי "מאורה". תנופה מיוחדת ניתנה לסוג זה בשירת ספרד; הפיוט עוצב בתבניות השיר המיוחדות לשירת ספרד והושקעו בו מיטב דרכי השיר וסגולות השירה הספרדית.

מתוך פיוטי ה"מאורה" הרבים בחרנו באחד מפיוטיו היפהפיים של ר' שלמה אבן גבירול. פיוט זה כלול במנהגי אשכנז (גרמניה, הולנד, אלזס) עד עצם היום הזה, ובמקום שעוד נהוג לומר פיוטים הוא מושר בשבת חנוכה במנגינה מיוחדת.

פננה עתה לפיוט עצמו, ונתבונן במרכיביו ובדרכי עיצובו:

שְׁנֵי זֵיתִים / נִכְרְתִים / בְּגֵן נְעוּל יִצְהִירוּ
 לְרֹאשׁ קְהֵלִי / אֶפְרָתִי / שְׁתֵּי עֶטְרוֹת יִכְתִּירוּ
 מוֹל הַמְנוֹרָה / הַטְּהוֹרָה / כְּמוֹ נְרוֹת יִזְהִירוּ
 הֵן בְּמִשְׁאֵת / כָּל אִישׁ אֵת / רָעָהוּ יַעֲזְרוּ
 הֵן בְּמַחְנֶה / אֶל מוֹל פְּנֵי / הַמְנוֹרָה יֵאִירוּ
 5 לְבָן אֶפְרָת / צִיץ נִכְרֵת / אֲשֶׁר הִיא כְּצִיץ נוֹבֵל
 לְבָן הַמֶּשֶׁחַ / אֲשֶׁר הוֹשֵׁחַ / כְּמוֹ אֲנִיָּה בְּלִי חוֹבֵל
 זָכַר מְרָאָה / אֲשֶׁר רָאָה / זִכְרֵיהוּ / בְּעִיר בְּבֵל
 כְּמוֹ זִכְרָתָם / וְהוֹשִׁיעָתָם / אֲזִי עַל יַד זָרְבָבֶל
 10 זָכַר זָרְעָם / לְהוֹשִׁיעָם / וְגַם תִּקְרָא שְׁנַת יוֹבֵל
 וְשֵׁם אוֹתָם / מְקוֹם אֲבוֹתָם / הַיּוֹת מוֹשְׁלִים
 בְּכָל תֵּבֵל
 וַיַּעַל יָד / אִישׁ צִיד / טַבַּעְתָּם יִסִּירוּ
 הֵן בְּמַחְנֶה / אֶל מוֹל פְּנֵי הַמְנוֹרָה יֵאִירוּ
 מְמַלְכָה / מְמַשְׁכָּה / לְעִיר צִיּוֹן תִּשְׁיַבְּנָה
 15 בַּת כְּבוֹדָה / בְּרַב עֲבָדָה / לְבֵית אִמָּה תִּבְיָאָנָה
 וְהַגְבִּירָה / וְהַצְפִּירָה / בְּרֹאשׁ דָּוִד תִּשְׁיַמְּנָה
 וּמַצְנִיפָת / מְעַלְפָת / בְּרֹאשׁ אֶהָרֶן תִּקְיַמְּנָה
 וְהַתְמִיד / אֲזִי תַעֲמִיד / וְהַמְנַחָה תִּרְיַמְּנָה
 וְהַמְרַקַח / אֲשֶׁר לִקַּח / וְלֹא רָאִיתִיו עַד הַנָּה
 20 הַנְּרוֹת / בַּמְנוֹרוֹת / בְּנֵי אֶהָרֶן יַבְעִירוּ
 הֵן בְּמַחְנֶה / אֶל מוֹל פְּנֵי / הַמְנוֹרָה יֵאִירוּ
 הַנִּכְבָּאָה / וְהַצְמָאָה / אֲשֶׁר תִּמְיַד לָךְ תִּלְלִיל
 סְמוּךְ יָדָה / בְּגֵן דּוֹדָה / הַנִּקְרָא שְׁמוֹ חֲכִלִּיל
 וְתַכְנִיסִים / לְגַן בְּשֵׁם / וְחַפְתָּם בְּהוֹד תִּכְלִיל

תיאור מעשה המנורה ופרטי הדלקתה מתחברים באופן מופלא לחזון המנורה בנבואת זכריה. זו ההפטרה לפרשתנו וזו גם ההפטרה שנבחרה לשבת חנוכה. הכתוב בה משמש גם רקע לסמל מדינת ישראל: מנורה וענפי זית. אור המנורה והזיתים המריקים לה שמן מבטאים את דבר ה' אל זרובבל: "לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי" (זכ' ד:ו). האור מסמל אפוא את רוח ה', המנחה את ישראל לקראת הגאולה, ולפיכך מרבים מדרשי חז"ל לעסוק באור ובתיאורו כסמל לגאולה. בעקבותיהם הלכו הפייטנים בכל הדורות, כגון הפייטן הקדמון פנחס ברבי יעקב מכפרא,¹ אשר בפיוטו לחנוכה אנו קוראים:

הַנֵּר מְצִיָּה וְתוֹרָה אֹר
 וְשׁוֹמְרֵיהֶם יִתְהַלְכוּ בְּאֹר
 וְהִיא לְמוֹ צִוֵּר לְעוֹלָם אֹר
 כִּי אֹרַח צְדִיקִים כְּנֶגְהָ אֹר
 אֶבֶל רְשָׁעִים יִמְשְׁשׁוּ חֲשָׁד וְלֹא אֹר
 וְלִילָה לַיּוֹם יִשְׁמִימוּ לְקוֹם לְאֹר
 אֶבֶל עוֹשֵׂי רְצוֹנוֹ מוֹצִיא מַחְשִׁיכָה לְאֹר
 כִּי הוּא אֹר
 וְעַמּוֹ שִׁירָה אֹר
 וְעוֹטָה כְּשִׁלְמָה אֹר
 וּמְלַאכְיוֹ אֹר
 מְקַדְשֵׁים שְׁמוֹ אֲדִיר וְנָאֹר.²

יתר על כן, הפייטנים אף כוננו סוג מיוחד של פיוט הנקרא **מאורה**. פיוט ה"מאורה" השתלב ברצף תפילת היוצר, ונאמר לקראת ברכת 'וצר המאורות'. פיוטי הסוג מעלים את נושא הגאולה, ומציירים אותו בציורי אור וזוהר. בתוך כך הם קושרים בין האור הממשי, שבו הקב"ה "מאיר לארץ ולדירים עליה ברחמים ומחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית", ובין האור הסמלי. סיום הברכה בנוסח אשכנז דומה: "אור חדש על ציון תאיר", וכבר התנגד רס"ג לנוסח זה בטענה שאין הוא מעניין הברכה, שכן הברכה עוסקת באור ממשי ולא באור סמלי:

מי שחתם "אור חדש" הוא תועה, לפי שלא תיקנו חכמים ברכה זו על האור העתיד לימות המשיח, אלא על אור היום המאיר בכל יום,

* אפרים חזן הוא פרופ' אמריטוס, המחלקה לספרות עם ישראל, אוניברסיטת בר-אילן.

¹ מ' זולאי, "קרובה לחנוכה מאת רבי פנחס הכהן", **ידיעות המכון לחקר השירה העברית**, כרך א, ברלין 1933. ש' אליצור, **פיוטי רבי פינחס הכהן**, ירושלים תשס"ד, עמ' 508 – 509.

² סילוק בקרובת י"ח לחנוכה, שם, שם.

³ סידור רס"ג עמ' לו.

פרוכים: הם ישראל ששועבדו בהם בפרך, על פי שמ' א:יג. **יהיו ברוכים:** ישובו לגדולתם ויתברכו, על פי במ' כב:יב. **כל רואיהם יכירו:** על פי יש' סא:ט, והמשכו 'כי הם זרע ברך ה'".

מחרוזת הפתיחה שלפנינו מתקשרת ישירות אל הפטרה לשבת חנוכה ואל חזון המנורה ושני הזיתים אשר עליה, המתוארים בנבואת זכריה (ב:יז-ד:ז). שני הזיתים מסמלים את המנהיגים העומדים ליד המנורה, והם מייצגים כהונה ומלכות. מכיוון שנקודת המוצא של השיר היא הגלות, תיאר המשורר את שני הזיתים כ'נכרתים', לפי שכתרי הכהונה והמלוכה 'נכרתו' מישראל עם החורבן והגלות. המשורר מבקש עליהם 'בגן נעול יצהירו', כלומר ישובו ויאירו למען כנסת ישראל, הקרויה 'גן נעול' על פי מדרשי חז"ל לשיה"ש ד:יב. כך יזכו ה'קהת' – הוא הכהן הגדול המתיחס על בני קהת, ו'האפרתי' – הוא המלך מבית דוד: 'איש אֶפְרָתִי הִזָּה מִבֵּית לָחֶם' (שמ"א יז:יב) להיות מוכתרים בשתי עטרות לראשם, עטרות הרומזות לחזון נוסף של זכריה הנביא (ו:ט-טו). כשעטרותיהם בראשיהם יזהירו ויאירו המלך והכהן כנגד המנורה הטהורה בבית המקדש, ואין כמעמד זה כדי לתאר את הגאולה השלמה, המעמידה מנהיגות אידיאלית של כהונה ומלכות מתוך שיתוף פעולה מלא ועזרה הדדית: 'איש את רעהו יעזרו'. את המעמד הנפלא הזה סיכם המשורר בלשון הפרשה: "אל מול פני המנורה יאירו".

המנורה מייצגת את כנסת ישראל כדברי הפסיקתא רבתי (פרשה ח): "והנה מנורת זהב כולה' (זכ' ד:ב) זו כנסת ישראל... וכך הראה למשה 'ועשית מנורת זהב טהור' זו כנסת ישראל". הפסיקתא מפרטת: "ירכה זה הנשיאות וקנה זה אב בית הדין, גביעיה אלו החכמים, כתריה אלו התלמידים, ופרחיה אלו התינוקות הלומדים בבית הספר ממנה יהיו כלך יפה רעיתי...". נמצאת הנהגתם של המלך והכהן כוללת את כלל ישראל מגדול ועד קטן, ותפילתו של הדובר היא שהנהגה כפולה זו תחזור לישראל.

חזונו המופלא של זכריה, ששימש הבטחה למנהיגי שיבת ציון, עומד לנגד עיניו של הדובר בשיר, והוא מבקש להזכירו לפני הקב"ה: 'זכר מראה / אשר ראה זכריה', אך זכירה זו, שהיא מעין מדרש השם זכריה 'לאמור זכור יה', באה כדי לדמות זכירה לזכירה: 'כמו זכרתם / והושעתם... זכור זרעם / להושיעם'. ההשוואה מזמנת לדובר פתח לשוב ולהתפלל על הגאולה תוך תיאור מצוקות הגלות, אך בעיקר תוך תיאור פרטי הגאולה.

לפיוט קצב מיוחד, הבנוי בטורים המתחלקים לשלוש צלעיות, שתי צלעיות קצרות בחריזה פנימית בנות שלוש הברות דקדוקיות כל אחת, וצלע כפולה בת שש הברות המתחרזות בחריזה רצופה ביניהן. קצב זה יוצר אווירה דינמית, וכאילו מבקש להחיש את הגאולה. הכינויים למלך ולכהן נבנים מתוך מקורות המתארים את הממלכה ואת המקדש בתפארתם, ומחזקים את התפילה למנהיגות הכפולה של מלך וכהן.

25 תוֹלִיכִם / וְתַמְלִיכִם / בְּהַר צִיּוֹן וְהַגְּלִיל
וְחַק יִשְׂרָאֵל / אֲזִי יוֹשֵׁר / עָלַי נִבֵּל וְגַם חֲלִיל
וְעַם אֲהַבִּי / שִׁמְךָ וְעֲזָבִי / חֲזוֹן שִׁקְרָה וְשׂוֹא
וְאֶלֶּיל

וְאִם פְּרוּכִים / יֵהוּ בְרוּכִים / כָּל רְאִיָּהֶם יִפְּרוּ
הֵן בַּמַּחְנֶה / אֶל מוֹל פְּנֵי / הַמְּנוּרָה יֵאִירוּ

1. שני... יצהירו: על פי זכ' ד:ג "ושנים זיתים עליה", ובהמשך (פס' יד) נאמר "אלה שני בני היצהרה", ודרשוהו בבמד"ר יד:ג: "זה אהרן ודוד זה מבקש כהונתו וזה מבקש מלכותו". **נכרתים:** שמפאת הגלות נכרתו מישראל כהונה ומלכות. **בגן נעול:** כינוי לכנסת ישראל, על פי שיה"ש ד:יב. **יצהירו:** ישובו ויאירו, על פי אי' כד:יא. 2. **קהתי:** הוא הכהן מבני קהת, וראו יה' כא:י. **אפרתי:** הוא המנהיג מבית דוד, וראו שמ"א יז:יב. **שתי עטרות:** כתר כהונה וכתר מלכות, על פי זכ' ו:יא. **מנורה הטהורה:** כאן כינוי לכנסת ישראל, על פי פסיק"ר, ח. 4. **הן במשאת:** בנשיאת עול המנהיגות. **כל איש:** כל אחד משני המנהיגים. **איש... יעזרו:** על פי יש' מא:ו. 5. **במחנה:** בקהל ישראל. **אל... יאירו:** על פי במ' ח:ב, שתהא הנהגתם במאור פנים. 6. **לבן אפרת:** הוא מלך המשיח מבית דוד האפרתי, והשוו טור 2. **וציץ יקרת:** שהוא כתרה של ירושלים, על פי יש' כח:טז. **אשר... נובל:** בגלות, על פי יש' כח:א. 7. **ולנמשח:** הוא כהן המשיח, על פי וי' ד:ג. **הושח:** הונמך והושפל. **כמו... חובל:** שהיא אובדת וטובעת, על פי ב"ב צא ע"ב. 8. **זכר... בבל:** פנייה לקב"ה לזכור חזון זכריה על הגאולה (זכ' ד). 9-10. **כמו... יובל:** כמו שנכתב לטובה על העם בשיבת ציון בימי זרובבל, כך ייזכרו עתה. **על יד זרובבל:** על פי זכ' ד:ט. **שנת יובל:** שנה של גאולה ודרור על פי וי' כה:יג. 11. **מקום אבותם:** במקום שהיו אבותם בימי מלכות ישראל. 12. **איש ציד:** הוא עשיו על פי בר' כה:כז, והוא כינוי לנוצרים. **טבעתם:** חותם המלכות שהיה בידם. 13. **ממלכה:** כינוי לעם ישראל "ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שמ' יט:ו). **ממשכה:** גזולה ומושפלת על פי יש' יח:ב. 14. **ובת כבודה:** כינוי לכנסת ישראל, על פי תה' מה:יד. **ברב עבדה:** בעושר רב ובנכסים, על פי בר' כו:יד. **לבית אמה תביאנה:** על פי שה"ש ח:ב, ותרגומו 'ואעליך לבית מקדשי'. 15. **והגבירה והצפירה:** גבורת המלכות ותפארתה. **לראש דודה תקימנה:** תחזור ותקום בראש מלך מבית דוד. 16. **ומצנפת:** סמל לבגדי הכהונה. **מעלפת:** עוטפת. 17. **והתמיד... תרימנה:** קורבנות התמיד ומנחתם. 18-19. **והמרקח... יקטירנה:** מרקחת הבשמים לקטורת, על פי שמ' ל:ז-ח. 21. **הנכאה והצמאה:** היא כנסת ישראל בגלות. **תליל:** תישא אליך תפילתה וכאבה. 22. **סמך ידה:** חזק אותה. **בבן דודה:** הוא מלך המשיח. **חכליל:** שהוא אדמוני ויפה עיניים משבט יהודה, על פי בר' מט:יב. 23. **והכניסם:** את כנסת ישראל וגואלה. **לגן בשם:** לארץ ישראל. **תכליל:** תייפה ותשכלל. 24. **בהר ציון והגליל:** על כלל ארץ ישראל. 25. **וחק... חליל:** תקנת השירה בבית המקדש כפי שתוקנה בידי דוד, תשוב ותתקיים. ראו דה"א כה:א. 26. **זעם:** קלל והענש. **עוזבי... ואליל:** שפגעו ושעבדו את ישראל. 27. **ועם**

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא
לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף